

Propagandos kaita politiniame lauke ir arenoje. Ukrainos atvejis

Gintautas Mažeikis

Vytauto Didžiojo universiteto
Socialinės ir politinės teorijos katedra
Gedimino g. 44, LT-44240 Kaunas
El. paštas: g.mazeikis@pmdf.vdu.lt

Straipsnyje nagrinėjama propagandos įtaka politinio lauko raidai ir arenas dinamikai. Aiškinamas komunikacinio proto ir socialinės politinės kritikos netapatumas. Turima omenyje, kad komunikacinio veiksmo ir komunikacinio proto sampratos tinka ir propagandos paveikiamoms grupėms apibūdinti, ir autonominių propagandos subjektų savaiminei veiklai aiškinti. Straipsnyje epistemologiniais tikslais komunikacinio veiksmo samprata susiaurinama iki pranešimų perdavimo ir interpretavimo. Straipsnyje komunikacijos teorijos sąvokos yra atskiriamos nuo kitų idėjų: pasaulio ir gyvenimo patirčių. Pasaulio įvykiai daro ne mažesnę įtaką svarbiausiems žmogaus egzistencijos veiksniams: draugystei, solidarumui, ištikimybei ir kt. Teigiama, kad nėra pakankamų prielaidų šias patirtis versti į komunikacijos sąvokų kalbą. Socialinė ir politinė kritika gali remtis ontologine analize ir susijusia dialektika ir tuo kritikuoti propagandos taikymą komunikacijos veiksmuose. Straipsnyje naudojami Louis A. Blanqui ir blankizmo pavyzdžiai siekiant paaiškinti organizuotų informacinių grupių gynybos ir puolimo veiksmus. Propaganda ir jai pavaldus mokslas siekia pašalinti įvairiausių nesupratimus, skirtybes ir kuria vieno pasakojimo tikrovę, vykdo reductio ad primitiva. Straipsnyje pateikiami atsi-pasakojimų pavyzdžiai, kurie plėtoja politinius mitus ir istorines legendas. Straipsnyje įvairovės principas yra aiškinamas kaip racionali, moksliška nesupratimo plėtra. Tuo tikslu naudojami Theodoro Adorno negatyviosios dialektikos elementai ir

Paulo Feyerabendo metodologinio anarchizmo teiginiai. Informacinio karo metu komunikacinio proto ir politinio lauko plėtrai ir kismui didelę įtaką daro ne tik struktūrinis įtikinėjimas, bet įvairiausios pilietinės informacinės grupės bei pilietinis informacinis karas. Šiandieninis struktūrinis ir pilietinis informacinis karas yra giliai susijęs su „feiku“¹ gamyba, politinių mitų ir farso produkcavimu, lygiai kaip ir su jų kritika ir demaskavimu. Kita vertus, nestruktūruotas informacinių, karinių ir pilietinių grupių aktyvumas lemia politinio lauko ir arenos dinamiškumą nacionaliniu, regioniniu ir pasauliniu lygiu. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama Maidano evoliucijai, Krymo okupacijai ir aneksijai bei Rusijos-Ukrainos karui Luhansko ir Donecko srityse Ukrainoje.

Esminiai žodžiai: *blankizmas, farsas, „feikai“, informaciniai karai, komunikacinis protas, komunikacinis veiksmas, pakeistinė tikrovė, pasaulio įvykiai, propaganda.*

Politinio lauko, arenos ir propagandos santykis

Tradiciškai propaganda yra nagrinėjama struktūriniu požiūriu: teritorinių valstybių arba valstybės klasių ir religijų aspektais. Toks statiškas institucinis, formalusis vertinimas yra patogus analizei ir atspindi biurokratiškai ir hierarchiškai subalansuotas santvarkas. Išplėtotas masių įtikinėjimas II pasaulinio karo, Šaltojo karo ir stabilios Sovietų sąjungos metu aprėpė statiškų institucijų ir aiškiai apibrėžtų auditorijų – adresatų laikotarpį. Vis dėlto propagandos istorija rodo ir kitokias politines ir komunikacines situacijas, kai imperinis, institucinis-biurokratinis ar kolonijinis žvilgsniai yra neefektyvūs ir neaprepia reiškinio nei struktūriniu, nei funkciniu požiūriu. Turiu omenyje revoliucijų, pilietinio karo sąmyšio laikotarpius, kai persirenginėjimai, vaidinimai, imitacijos, falsifikacijos ir aktyvi agitacija tarp savų ir „priešo užnugaryje“, įsispraudžiant tarp įvairių grupių, lėmė propagandos efektyvumą.

Institucinis, formalusis požiūris į masių įtikinėjimą, į propagandą, leidžia ją apibūdinti kaip tikslinę ideologinę subjektų (individualių

---

¹ Klastočių.

ir grupinių) formavimą ir manipuliavimą jais (Mažeikis, 2010). Toks įtikinėjimas tiesiogiai priklausė nuo struktūriško ir ilgalaikio grupių identifikavimo, techninių ir retorinių priemonių parinkimo. O revoliucijų ir pilietinių karų metu tokia strategija buvo neefektyvi ar net klaidinga. Struktūrinės propagandinės sumaištis laikotarpiu buvo, pavyzdžiui, JAV revoliucija ir pilietinis karas, Didžioji Prancūzų revoliucija, 1871 metų sukilęs Paryžius, 1905 ir 1917 metų revoliucija Rusijoje, 1918–1922 metų pilietinis karas Rusijoje, *Solidarność* veikla ir darbininkų protestai Lenkijoje (1980–1981 ir 1989–1990) ir, žinoma, mūsų pasirinktas atvejis: 2013–2014 metų Euro-Maidanas Kijeve ir jį sekę 2014–2015 metų Krymo okupacija ir aneksija bei karas Luhansko-Doncko teritorijose. Viešų ir didelių konfliktų, daugelio grupių dalyvavimo metu politinis laukas ir jo arenos, asmeniniai sprendimai ir kūrybingumas, o ne struktūriniai-funkciniai santykiai lėmė įtikinėjimo sėkmę.

Apie struktūrinio funkcionalizmo, atviro instituciniam ir formaliajam žvilgsniui, ir politinio lauko-arenos, veiksmo ir konflikto paradigmu konfliktą daug diskutavo politinės antropologijos atstovai, pradedant bendru Marco J. Swartzo, Victorio W. Turnerio ir Arthuro Tudenio manifestu – įvadu į politinę antropologiją (Swartz, Turner, Tuden, 1972) Išsakytos idėjos buvo išplėtos Tedo C. Lewelleno (Lewellen, 2013), Davido L. Swartzo (Swartz, 2013) ir kitų autorių. Sekdamas Swartzu, *politiniu lauku* vadinu viešų interesų konflikto, įtampų ir aktyvių diskusijų bei veiksmų lauką, susijusį su konkrečių problemų kompleksu. Politinis laukas peržengia viešai politikos sferai priskiriamus klausimus ir įsismelkia į įvairiausias gamybos, prekybos, socialinių santykių, gyvenimo būdo ir kitas sferas. Jo įtampą gali sužadinti savo reikalavimus keliantys ar net streikuojantys ūkininkai, mokytojai, tautinės nepriklausomybės skelbėjai, didelių energetinių ar karinių projektų dalyviai. Politinis laukas kurį laiką gali centruotis ne apie tradicines politines institucijas ir paskatinti būti lyderiais tradiciškai su politika nesusijusius asmenis. Maidano atveju šimtai nieko bendra su politika neturinčių mokytojų ir dėstytojų, tyrinėtojų ir darbininkų, tarnautojų ir bedarbių tapo grupių, o vėliau ir masių politiniais lyderiais, nustumdami į šoną politologinį

išsilavinimą turinčius ir partijos funkcionieriais veikiančius asmenis. Politinio lauko ir arenos dinamiką nemaža dalimi veikia įvairi komunikacija, taip pat ir propaganda bei informaciniai karai. Savo straipsnyje terminą *propaganda* vartoju daugiau siedamas su emocine pranešimo dalimi ir su vaizdingu turiniu, t. y. su naratyvinėmis ir meninėmis praktikomis, o *informacinį karą* pirmiausia – su skirtingais informaciniais ir dezinformaciniais pranešimais. Propaganda ir informacinis karas yra susikertančios, bet ne tapačios sąvokos, ne sinonimai.

Didžiuosius politinio lauko įvykius, „sprogimus“ vadinu *politine arena*: ji susijusi su realia konflikto vieta, su audringai besivystančia situacija. Politinio lauko atveju, arena yra situacija, kuri daugiausia pritraukia interesų, viešosios nuomonės, disputų, senų ir naujų politinių lyderių dėmesio, tai būseną į kurią dažniausiai sutelktas nepriklausomos visuomeninės žiniasklaidos dėmesys. Todėl politinis laukas ir arena, kuriuose sprendžiamas šalies likimas, anaipol ne visados sutampa su Seimo sale, Prezidento institucija ar Vyriausybės susirinkimais, tai – ne didžiosios TV studijos. Tačiau ja gali tapti bet kuris konflikto kelias ar aikštė, o judanti minia ar grupė gali centruoti visą politinį lauką ir tapti arena. Propaganda, kuri siekia suburti ir valdyti tokias minias yra itin svarbi arenos funkcionavimui, bet taip pat gali būti nepajėgi paveikti pilietinio ryžto ir atviro bendravimo, grupių komunikacijos ir jų dinamikos. Taigi, pats savaimė politinės arenos buvimas dar nerodo propagandos ir informacinio karo buvimo ar nebuvimo, o tik informacinio konflikto faktą.

Reikėtų kalbėti apie politinį lauką ir areną rajono, šalies, kelių šalių regiono, pasauliniu lygiu. Tik Lietuvai reikšmingu mastu per pedofilijos skandalą politinė arena buvo tapusi Garliavos gyvenvietė (2009 pabaiga – 2010 pradžia bei vėliau atskirais epizodais). Šalims reikšmingos arenos buvo: Tahiro aikštė Kaire (2011 sausis-kovas), Egipte; Maskvos Bolotnaja aikštė (2011); Maidanas Kijeve; Taksim aikštė („Taksim Meydani“) Stambule (2013 vasara-ruduo); protestai Giumryje, Armėnijoje 2015. Dauguma jų buvo pastebėtos šalių regiono ar pasaulinės žiniasklaidos ir beveik niekada nesutapo su oficialiosiomis valdžios ir galios struktūromis. Arena dėl žiniasklaidos susidomėjimo ir komuni-

kacinio veiksmo turi tendenciją greitai pasislinkti iš vieno įtampos centro į kitą. Šį poslinkį lemia konflikto dinamika, žiniasklaidos dėmesys, žinių vartotojų paklausa, politinių jėgų investicijos į konfliktą ir kt. Arenos dinamika yra įdomi ir pasaulio įvykio filosofijos ir komunikacinio veiksmo teorijos požiūriais. Ji yra daugiamatis, kompleksinis įvykis, kurio elementarus dvimatis (savi-priešai), trimatis (plius žiūrovai, suklaidinti) yra netinkamas ir neatspindi suvokimo turinio raidos, naujų lyderių formavimosi, naujų mitų gimimo ar senų regeneravimo proceso. Dažniausiai šiuolaikinės politinės arenos yra kompleksas: politinių, viešumos, transliacijos, tarptautinių, socialinių ir kitų viešųjų interesų (McNair, 2011).

Politiniai laukai ir arenos tapę sudėtingais ir daugiamaciais, prieštarai besiklostančiais pasaulio įvykiais yra sunkiai valdomi agitatorių ir institucinio įtikinėjimo, tačiau gali būti „sprogdinami“ arba „gesinami“, naudojantis įvairiausiais skatinimo ir slopinimo instrumentais. Fiktyvi informacija apie žuvusiuosius, finansinę krizę, politinio lyderio sunaikinimą, tikrovės farsas gali būti prielaida radikaliai masių suaudrinimui. Lygiai dezinformacijos viešas demaskavimas ar susidorojimas su demonstrantais gali būti pakankama priemonė arenei pašalinti (Minskas, 2010 gruodžio 19 d. po Prezidento rinkimų). Komunikacinės praktikos, kad ir kiek tobulos būtų, negali aprėpti pasaulio įvykių ir praktiškų įvairovės, o komunikacinis protas, kuriuo mėgsta remtis Jürgenas Habermasas (Habermas, 1981), kaip racionalių ir pamatuojamų dalyku, gerokai nusileidžia situaciniam pasaulio protui, kuris dažniausiai yra spontaniškas, prieštaringas, kupinas skirtumų ir nenuoseklus. Šiuo požiūriu Theodoro Adorno negatyvi dialektika (Adorno, 1966), siekianti *įveikti metodologinius nuoseklumus*, yra pranašesnė nei Habermaso komunikacinio veiksmo aiškinimus, linkusius būti nuosekliais, o, vadinas, ne didinti, o mažinti prieštaravimų ir atonalumų skaičių. Adorno, pasisakydamas prieš iracionalų nuoseklumo principą ir metodologinę priklausomybę, teigia, kad kūrybingas ir spontaniškas pasaulis žengia keliu, kuris padeda atskleisti vis daugiau prieštaravimų, neaiškumų, dramų, nevienodumų, ir įveikti tariamą vienovės, paprastumo gero-

vę, būdingą neišsivysčiusioms ir totalitarinėms kultūroms. O politinės arenos yra daugiamačių pasaulio įvykių sampynos, kurių tik nedidelę dalį išreiškia kalbėjimai, rašymai ar meniniai vaizdavimai. Daugiamačių arenų dinamika ir raida padeda plėtoti viešai, politiškai reikšmingus prieštaravimus. Tačiau neretai informaciniai konfliktai virsta tuščiais atsi-pasakojimais, arba informaciniu pilietiniu karu, kurie neleidžia arenų dinamikai išskleisti visuomenei priimtinos įvairovės, o veikiau ją žlugdo ar naikina.

Komunikacinio veiksmo teorija yra ribota ir fenomenologiniu, o, vadinasi, ir rezistencijos fenomenologijos požiūriu. Šaltis ir bemiegės naktys Euro-Maidano metu (2013 lapkritis – 2014 vasaris), tyliai pasidalijama duona ir siaubo ugnys (2014 vasaris), petys į petį stovėjimo drąsa ir nebyli ištikimybė – visa tai toli pralenkia komunikacinį protą, bet nepaneigia pastarojo (Мухарский, 2014; Ившина, 2014). Apie daugiamates pasaulio sąveikų konfigūracijas nuolatos kalba, diskutuoja Alfonso Lingis (Lingis, 2000, 2004, 2011), kurio patyrimo principus, kylančius iš Emanuelio Levino ir Maurice Merleau-Ponty filosofijų, straipsnio sumetimais priešinu su Habermasu. Šis supriešinimas yra tinkamas aptariant komunikacines oficialaus Kijevo (dar Viktorui Janukovičiui valdant) ir Maskvos medijų reakcijas į Maidano pilietiškumą bei patyrimą jiems supriešinant Maidano pasitikėjimą, kūniško vienas kito pažinimą, ištvermę prievartai. Masyvi TV propaganda susidūrė su tuo, kas jai buvo neįveikiama: Maidano milijonai ne žiūrėjo TV laidas, bet kūrė vidinį, alternatyvų bendravimo ir draugystės tinklą. Šaltos naktys prie laužų ir draugiškas dalijimasis barščiais, niekieno neverčiama savanorystė ir himno giedojimas, ir maldos, nesibaigiančios iniciatyvos visiškai nustelbė išorinio įtikinėjimo galią.

Tiesa, Alphonso Lingio samprotavimai nesuteikia pagrindo suvokti prieštaravimų reikšmės, kai yra falsifikuojama, pakeičiama tikrovė. Lingis tiesiog neanalizuoja aptemusio ir aistringos propagandos proto. Merleau-Ponty fenomenologija ir širdims bei veidams draugiška Levino filosofija nenagrinėja tikrovės falsifikavimo arba melo ontologijos. Priešingai, negatyvi dialektika (Adorno, 1966) yra melo ontologijos

kritika. Ja sekant, galima teigti, kad teiginys, esą visa, kas yra komunikacija, yra ne kas kita kaip klasikinis paralogizmas, viena iš loginių tikrovės falsifikacijos formų. O Lingio filosofija yra svarbi atsveriant komunikacijos teorijų perdėtas pretenzijas apčiuopti kūniškos tikrovės virpesius ir dinamiką. Komunikacijos teorijų paralogizmas kyla iš dogmatinės nuostatos, kad mokslo užduotis yra sumažinti nesupratimą ir kad visa, kas yra komunikacija. Į tai populiariai galima nurodyti: mažiausiai nesupranta naivių mitų puoselėtojai. Jiems pasaulis labiausiai aiškus ir susideda tik iš nedidelio kiekio demoniškų personažų. Propaganda taip pat siekia sumažinti nesupratimą. Nesupratimo šalinimo nuostata yra pavojinga: ji sutapatina diskursyvius tęstinumus arba pasakojimų nuoseklumus su moksliniu mąstymu. O naujų nesuvokiamybių atradimas ir iliuzijų demaskavimas tokiems „mokslininkams“ yra kažkas šalutinio ir pavojingo. Priešingai, remdamasis Paulo K. Feyerabendo (Feyerabend, 1975) ir T. Adorno kūriniais, teigiu, kad refleksyvaus nesupratimo didėjimas, atpažintų prieštaravimų mąstymas, klaidingos ontologijos demaskavimas yra vienas svarbiausių mokslo principų. Politinio lauko ir arenos dinamikos teorijos didina refleksyvų nesupratimą (palyginkime su Sokrato „Žinau, kad nieko nežinau“ ir Nicolaus von Cues „Mokytu nežinojimu“), o institucinės valdžios ir įtikinėjimo teorijos, priešingai, plėtoja nuoseklias komunikacines ir politines filosofijos teorijas ir stengiasi pašalinti prieštaravimus juos slepiant. Iš esmės negatyvusis, apofatinis pažinimo principas, padeda suprasti politinio lauko dinamiką ir vis naujų arenų radimąsi ir struktūrinės prognostikos efektyvumo menkėjimą. Spontaniškumo idėja, kurią plėtoja Adorno, sako, kad laisvos priežastys kyla nepriklausomai nuo deterministinės įvykių grandinės ir negali būti apskaičiuojamos, tačiau gali būti „uždegamos“ pasiaukojančiais viešais veiksmais.

Kitaip tariant, ne determinizmas, o indeterministinės lyderių ir veiksmo teorijos, paaiškina arenų dinamiką, kas ne paneigia, o pabrėžia agitatorių ir įvairiausių simuliacijų reikšmę. Kaip pavyzdį nurodysiu teroristinės ir agitacinės revoliucijos teoretiką ir praktiką L. A. Blanqui. Jis savo samprotavimų ir susijusių patirčių teisingumą įrodinėjo Paryžiaus

komunos (1871) metu, kur buvo vienas svarbesnių teoretikų ir aktyvistų. Jo praktikos padarė įtaką Vladimiro Lenino, kaip profesionalaus revoliucionieriaus, veiklai. Blankizmas remiasi asmeninės ir grupinės iniciatyvos teorija ir argumentuoja *coup d'état* (valstybės perversmo, pučo) reikšmę. Blankizmas nėra pakankamas aiškinant visuomenės sąjūdžius, tačiau puikiai tinka politinės arenos interpretacijoms. Blanqui samprotavimai ir veikla, jo įtaka Leninui, buvo plačiai kritikuota varkarietiškų Karlo Markso ir jo pasekėjų (Luxemburg, 1971), kaip voliuntaristinė lyderio ir slaptos organizacijos teorija, per daug iškelianti asmeninę iniciatyvą ir spontaniškumą. Kita vertus, sekant Slavojumi Žižeku, galima teigti, kad būtent dialektinis blankizmas ir buvo Lenino bei Mao revoliucinės praktikos sėkmės šaltinis (Žižek, 2009: 348). Tačiau, skiriant struktūrinius, t.y. planingus, pamatuotus procesus, nuo politinio lauko ir arenos dinamikos, struktūrinę propagandą nuo arenos įtikinėjimo, Blanqui ir blankizmo (Howorth, 1973) teiginiai apie profesionalių revoliucionierių ir gerai organizuotų mikrogrupių įtaką masių judėjimui nebeatrodo tokie naivūs. Šiuo atveju blankizmą sieju ne tik su stereotipiniu slaptų organizacijų kūrimu, bet pirmiausia su 1871 metų Paryžiaus komuna. Pagaliau Lenino ir jam artimų revoliucionierių, taip pat ir daugelio dešiniųjų pučistų, įskaitant Antaną Smetoną Lietuvoje, veikla praktiškai įrodė savo sąlyginę sėkmę. Pastebėtina, kad marksizmo-leninizmo teorija, deklaravusi sekimą Leninu, plėtojo ne lauko dinamikos, o istorinio determinizmo teoriją, siekiant viešai pateisinti savo veiksmus ir kuriamas santvarkas. Panašiai kaip ir Edipo principo psichoanalizės atveju, siekiama „didžiąją tėvažudystės nuodėmę“, t. y. pučizmą, paslėpti, pateikiant visai kitos kilmės simbolinio nuoseklumo teoriją. Priešingai, politinio lauko, arenų, veiksmo teorijos atveria lauką daugeliui pavojingų iniciatyvų ir ne siekia paaiškinti idėjinį nuoseklumą, o įteisinti dinamiką ir politinį spontaniškumą. *Coup d'état, aikštės revoliucijos, maidainai* gali būti demokratiniai, pilietiniai, oligarchiniai, dešinieji ar kairieji. Propaganda, informaciniai karai, kurie remiasi struktūriniu, tiesiniu, deterministiniu požiūriu, įgyja kryptį, bet praranda manevringumą ir originalumą, ir iki pat blogos pabaigos

išlieka nuoseklūs (nacistinė ir sovietinė propagandos). O situacinis įtikinėjimas, grupių spontaniškumas, aiškinamas blankizmo idėjomis, yra dinamiškesnis, artimesnis minios troškimams.

Blankizmas komunikacinėje sferoje pasireiškia kaip nepriklausomų, pilietinių ar teroristinių informacinių organizacijų veikla, vykdančių įvairias intervencijas, nukreiptas pakeisti egzistuojančią socialinę-politinę savitvarką. Elementarią, supaprastintą politinio lauko situaciją sukuria interaktyvi komunikacija: daugelis nepriklausomų pranešimų šaltinių, įskaitant melagingus (toliau – „*feikinius*“), komentarų kultūra, socialiniai tinklai, informacinio karo efektas, taip pat ir „partizaninės“ komunikacinės arba agitatorių grupės. Šie elementai kartu, daugiau ar mažiau, lenktyniaujant, skatina politinio lauko konfigūracijų kismą, politinės arenos persikėlimus iš vienos vietos-situacijos į kitą. Kadangi daugelis asmenų ir politikų yra nepasirengę tokiai spontaniškai dinamiškai, blankistinės, partizaninės info-grupės įgyja pranašumą formuojant arenas. Štai kodėl gerai organizuotos *Anonymous* grupės yra ganėtinai stiprios organizuojant įvairiausių protestus, riaušes, piketus bet kurioje išsivysčiusioje komunikaciniu ir tinkliniu požiūriu šalyje. Tačiau prisiminkime: nepaverskime komunikacijos „fundamentalizmu“, o komunikacijos teorijų – paralogizmu. Pasaulio įvykio situacijos būna gerokai sudėtingesnės ir yra lemiamos ne tik TV pranešimų ir derybų, ne tik blankistinės informacinės intervencijos, bet ir susiformavusios naršos ar artimojo kraujo, ar spengiančio ausyse šauksmo, ar šilto draugystės jausmo, kurių sampynos yra nenuspėjamos ir jaukina arba atmeta komunikacinio proto sprendimus.

2013 rudens ir 2014 žiemos, pavasario įvykiai Kijevo Euro-Maidane pagal struktūrinį pasaulio aiškinimą nustojo veikti, o bandymai ką nors efektyvaus padaryti remiantis įvairiomis institucinėmis daugiašalėmis derybomis, kuriose dalyvavo Ukrainos prezidento V. Janukovičiaus komanda – nedavė laukiamų rezultatų. Maskvos propaganda buvo vienareikšmiškai orientuota į valdžios vertikalę, į V. Janukovičiaus administraciją, ir elementariai nesuvokė, kas vyksta Kijevo aikštėse. Daugelį mėnesių trukęs šimtątūkstantinis, o kartais ir milijoninis Maidanas

įgijo komunikacinį solidarumą bei imunitetą prievartiniam ir gerai institucionalizuotam įtikinėjimui. Priešingai: įvairios partizaninės komunikacinės grupės ir susijęs įtikinėjimas, blankizmo elementai tapo gajūs ir reikšmingi. Europos centras, politinių įvykių svarbiausia arena 2013–2014 kelių mėnesių sandūroje persikėlė iš Briuselio ir Maskvos į Maidano žmonių žvilgsnius, į bendro jausmo kiltį ir būseną, kurio dalis buvo daugiabalsė komunikacija, atonalinis polilogas ir grupių iniciatyvos. Politiniai laukai ir arenas, grupių dinamika ir transformacijos, politinės lenktynės ir sparti elitų kaita rodė gyvą visuomenę, tačiau anaipol ne gyvą valstybę. Kitaip nei 2013 metų Lietuva: aiškiai demonstravo valstybės gyvumą, pirmininkavo Europos Sąjungos Tarybai, skatino Rytų partnerystės konferencijos (2013 m. lapkričio 27–28 d.) svarbą, pompastiškai gražiai pasitiko svečius atstatytuose Valdovų rūmuose, tačiau Lietuvos politinė arena blykstelėjo gal tik vakarui.

Politinės arenos dinamika dažniausiai sutampa su pagrindinių įvykių „lavina“, nusiritančia per šalį ir keičiančia savo spalvas ir prasmes, įtraukiančia naujas žmonių grupes ir iškeliančia nelauktus lyderius. Konfliktuojančios, prieštaravimų, aistrų, meilės ir neapykantos, pasiaukojimo ir nepamatuojamo kvailumo draskomos arenos yra langas į kitas, lygiagrečias politines tikroves, kur dalyviais tampa tie, kurie dažniausiai politikoje niekad nepasirodo. Pavyzdžiui, vadinamasis Dešinysis sektorius – *Правий сектор*² ir susiję futbolo fanai su savo ne itin intelektualia leksika ir dainomis tapo galinga politine jėga. Politinės arenos dinamika ir jos dalyviai sulaužė Kremliaus, Vakarų šalių ir V. Janukovičiaus derybų susitarimus, sugniuždė Berkutą³, išblaškė senąją Aukščiausiąją Radą⁴ (toliau Radą) ir pirmaujančią Ukrainos Regionų partiją, transformavo politines struktūras ir pažadino jas ilgalaikėms

² Susikūrė 2013 m. pabaigoje prasidėjus protesto akcijai Maidano a., virtusiai į pasipriešinimo judėjimą Kijeve; visuomeninė organizacija lėmė to paties pavadinimo partijos atsiradimą 2014 m.

³ Taip oficialiai buvo vadinamas sukarintas Ukrainos milicijos (saugumo) pajėgų dalinys, skirtas tvarkai palaikyti. (Liet. – „Kilnūs erelis“).

⁴ Ukrainos parlamentas.

modernizacijoms. V. Janukovičius bėgo į Rusiją kartu su visa savo svita, išduodamas savo šalininkus.

Vėliau įvykių centras perkeltas į Krymą – kaip į Kijevo antagonizmą, kitą polių, dialektiškai. Kijevas aiškiai prarado iniciatyvą, Kremlius „atsibudo“, pradėjo masyvų informacinį ir propagandinį karą: dezinformacijos bangos ir emocijų vaizdų ir muzikos montažai užpildė socialinius tinklus ir televizijas. Tuo metu agitacija vyko pagal visas revoliucijų ir pilietinių karų tradicijas: persirengimai, inscenizacijos ir suvaidintos manifestacijos, kartu su brutaliomis karinėmis jėgomis ar fizinio susidorojimo su ryškiausiais oponentais taikymu. Buvo visiškai akivaizdu: Kijevas ir Sevastopolis – du nesutaikomi vienos politinės tikrovės politiniai kūnai. Sevastopolio „gynybos“ istorinis mitas yra itin gajus Rusijoje, įkvepiantis ir uždegantis milijonus nacionalistų, ir sunku net prognozuoti, kokias propagandines pasekmes būtų sukėlus, jei karas būtų prasidėjęs būtent dėl šio miesto. Krymo karo šalininkai ES, JAV ir Lietuvoje dažniausiai neįvertina šio veiksnio. Atsirado neatpažinti, „mandagūs“ žali ir ginkluoti kariniai „žmogeliukai“ Kryme, prasidėjo lėta ir taiki didelės Ukrainos teritorijos okupacija, atsiskleidė Ukrainos valstybinės armijos bejėgiškumas. Informacinio karo ir propagandos požiūriu ši Krymo okupacijos kampanija įdomi spektaklišku, inscenizacijomis, „taikių žalių žmogeliukų“ metaforomis. Taip pat pažymėtinas Kijevo ir Maidano negebėjimas pripažinti ar diskutuoti Krymo rusų problemų, jų prosovietinės mitologijos ir nostalginių mechanizmų kaip fakto. Iš esmės jokių diskusijų su Krymu nevyko, Sevastopolis ir Maskva informaciniu požiūriu triumfavo. Ir tai tik dar kartą parodo maidaniškos retorikos ribotumą tautiniu, kairumo ir religiniu požiūriu. Propaganda Kryme vyko ne pagal struktūrines, o pagal lauko tradicijas, neatsižvelgiant į tarptautinius įsipareigojimus ar teisinės normas. Tik pati pabaiga, pavyzdžiui, Rusijos Federacijos tarybos balsavimas dėl Krymo įjungimo į Rusijos sudėtį vėl vyko pagal institucinį, formalųjį žanrą bei vėlesnę Maskvos propaganda, adresuota Krymui, vėl įgavo standartizuoto vertikalės įtikinėjimo pobūdį bei, atitinkamai, tarptautiniu požiūriu reikšmingas politinis laukas ir arena išnyko iš Krymo pusiasalio.

Politinis laukas ir arena yra aplinkos nestruktūrinei lyderystei atsirasti. 2014 vasarą išsiskleidė *Naujosios Rusijos*⁵ ir *Rusų pasaulio*⁶ politinė mitologija. Igoris Girkinas-Strelkovas, niekam iki tol nežinomas saugumietis, rašytojas, istorikas – istorinių įvykių (daugiausia I Pasaulinio karo ir Piliетinio karo Rusijoje) rekonstruktorius, ir panašūs į jį, mitų įkvėpti Rusijos nacionalistai tapo politiniais lyderiais. I. Girkinas, pasivadinęs Strelkovu, vaizdavo save kaip aliuziją į Boriso Pasternako romano „Daktaras Živago“ herojų Strelnikovą. Ne tik jo „rekonstrukcinė“ vaizduotė, bet ir sovietinė nostalgija ir restauracinės nuotaikos, naujoji Novorosijos, Malorosijos mitologija įkūnijo istorijos, filosofijos, kino filmų, romanų herojus. Laisvi vaizduotojai – lyderiai, *pasionarai* puikiai jaučiasi laisvame nuo struktūrų ir funkcijų lauke, kur jų iniciatyvoms atsiveria horizontai. Elgesiu, įsitikinimais, energija, pasiaukojimu jie įkvepia minias ir realiai aukojasi dėl savo vizijų. Čia svarbus ir pasionarijų teoretiko Levo Gumiliovo kontekstas, ypač turint omenyje vieno iš Novorosijos lyderių Aleksandro Borodajaus simpatiją L. Gumilioviui bei filosofo Aleksandro Dugino „kraujo ir žemės“ panslavistines filosofines teorijas ir aktyvų politinį dalyvavimą palaikant Novorosiją⁷. Kitas Maskvos filosofas A. Duginas yra A. Borodajaus draugas. Jie abu – negailestingo, nirtulingo mesianizmo kūrėjai.

Rusų filosofijos parareliginė, apokaliptinė, geopolitinė šaka yra giliai pavojinga savo imperiniu ryžtu. Nirtulingo mesianizmo remiama politika nėra vakarietiška prasme kolonijinė, o būtent filosofišškai-gelbėjanti, isteriškai-dostojevskiška: pražudysime savo karius ir priešus, o savo

⁵ Novorosija – *Федеративное государство Новороссия*.

⁶ *Русский мир*.

⁷ A. Borodajus nuo 1993 tapo politiniu aktyvistu, kovojo prieš B. Jelciną, gynė nuo jo tankų sukilusių Dūmą. Jis tyrinėjo socialinius konfliktus, masių ir elito ryšius, politines technologijas, propagandą, apgynė disertaciją, parašė daug straipsnių. Po to tapo radikalaus laikraščio *Zavtra* korespondentu Čečėnijos karo metu. Tuose straipsniuose kūrė ir rėmė ypatingą rusų misiją ir pateisino jų žiaurumą prieš vietinius žmones. Galiausiai jis prisidėjo prie Krymo okupacijos bei rašė misiją, scenarijų Doneckui ir Novorosijai. Jo mesianizmas – jo sutemos, o jo veiksmai yra Ukrainos ir, autoriaus nuomone, Rusijos pamatų nirtulingas ardymas.

šventą dvasią įkūnysime platybėse. Komunizmą nuvertusi Rusija atsidūrė savo pačios 19 amžiaus kilmės slavofiliniuose Eurazijos munduruose, nuspalvintuose šiuolaikinių technologijų ir sociopolitinės leksikos. Girkino-Strelkovo ir filosofų A. Borodajaus, A. Dugino pastangomis laikėsi idėjinis 2014 metų vasaros košmaras „Novorosijoje“. Atėjus rudeniiui ir artėjant 2014–2015 metų žiemai visa ši naujojo politinio lauko ir arenos politinė vaizduotė ir jos spontaniški lyderiai pradeda aiškiai konfliktuoti su oficialia Rusijos tarptautine laikysena tiek, kad prezidentas Vladimiras Putinas viešuose interviu ima vengti vartoti mitologizuojančius Novorosijos vardus, o Strelkovą ir į jį panašius (Бес – „Kipšas“ – Bezleris) prokremlinės struktūros atšaukia iš fronto.

2014 metų vasarą paini Rusijos rekonstruktorių, persirengėlių ir savanorių intervencija, tiesioginės Rusijos kariuomenės atakos, nauja politinė mitologija, masyvi propaganda ir informacinis karas, auganti žuvusiųjų statistika nepatraukė Vakarų „infotainment“⁸ redakcijų dėmesio. Vakarų žiniasklaida (BBC, CNN ir kitos) tuo metu sutelkė dėmesį į Islamo valstybės (ISIS) kilimą Sirijoje. Atrodė, kad Vakarų vartotojai prarado susidomėjimą slavų skerdynėmis ir susidomėję/sunerimę žiūrėjo į aukojamus amerikiečius, Islamo pergales ir kurdų didvyriškumą. Pasaulio dėmesys į naująją politinę-karinę areną buvo atkreiptas tik Ukrainoje numušus Malaizijos oro linijų lėktuvą⁹ ir tuo paskatinus naują informacinio karo bangą aiškinantis kaltininkus. Debatai dėl Donbaso-Luhansko karo tarp Ukrainos ir Rusijos remiamų separatistų bei intervencinių dalinių, prasidėjo visais įmanomais lygiais: JTO, ES parlamente, G7(8), kitų šalių parlamentuose, įvairiose tarptautinėse derybose. Europos laikraščiai, sekdami vyriausybėmis, visa galia atsigręžė į Maskvą, o politikai paskatino sankcijų bangas, diskusijas dėl karinės pagalbos Ukrainai, dėl karinių grupuočių Lenkijoje ir Baltijos šalyse stiprinimo, dėl propagandos ir informacinio karo, dėl kibernetinio saugumo. Šį politinį lauką pradėta pamažu institucionalizuoti

⁸ *Infotainmentas* – žiniasklaidos pranešimo forma, kai žinios derinamos su pramoga (todėl faktų esmę nustelbia žaismas siekiant auditorijos dėmesio).

⁹ 2014-07-17, skrydis Nr. MH17.

kuriant įvairias tarptautines stebėtojų komisijas ir aptariant greitesnę Ukrainos integraciją į ES kaip asocijuotos šalies.

Ilgainiui vienoje vietoje sustingęs Donecko-Luhansko frontas (2014 pabaiga – 2015 pradžia) ir vyriausybių derybos, Minsko susitarimai tarp Rusijos, separatistų ir Ukrainos, sankcijos, teismų ir bankų veika vėl sukūrė įspūdį, kad svarbiausia yra geopolitiniai-struktūriniai-funkciniai santykiai, su aiškiai paskirstytais biudžetais ir keliamomis užduotimis, sumenkinant visuomenės, taip pat ir autonominių karinių bei informacinių-karinių grupių veiklą. Struktūriškai mąstantiems valdininkams, nomenklatūriniais politikams priimtina jų valdoma procesų logika, bet ne pilietiniai sąjūdžiai, ne jų sukuriami politiniai laukai ir arenos. Akivaizdu, kad struktūriniai sprendimai ir Minsko susitarimai neatitiko nei separatistų, nei *maidaniškai* mąstančių nacionalinės gvardijos batalionų mąstysenos ir lūkesčių, todėl kruvinas karas tęsėsi. Pagaliau nemažas kiekis tiesiog uždarbiaujančių „karo šunų“, ypatingai separatistų pusėje, nėra suinteresuoti jokia taika.

„Feikas“ – epochos saviinterpretacija infotainmentu laiku¹⁰

Vadinamasis „feikas“ – suklastoto turinio pranešimas tapo mūsų laiko savęs interpretacija. Apgaulingi trumpi pranešimai pakeitė laisvus gandus, kuriais kartais naudodavosi propagandistai, tačiau buvo sunkiai valdomi dėl masių polinkio juos iškreipti ir savaip perdėti. Šiandien „feikų“ gamyba yra suderinta su masių geismų tyrimais: nostalgijos, socialiniais, tautiniais, religiniais, su archetipinėmis baimėmis. Kadangi *informacinių klastočių* gamyba užima mažiau laiko nei jų paneigimas, melas turi akivaizdų kūrybinį pranašumą prieš tiesos pasakojimus. Kita vertus, „feikų“ gamyba ir infopasilinksminimų (*infotainmentu*) plitimas griaua apskritai klasikinę informacinę pasitikėjimą, perkelia jį iš žiniasklaidos į aplinkas, kurios turi pakankamą tiesos autoritetą, į save organizuojančias informacines žmonių grupes, tam tikrus naujuosius,

¹⁰ Informacinė apgaulinga žinia, kai mūsų laikotarpio žmonės save interpretuoja ir tuo naudojasi, panirdami į informacinius pasilinksminimus, naują narkomanijos, „opiumo liaudžiai“ reiškinių.

sekularius-gnostinius sąjūdžius. Tikėjimas, kad teisinga informacija gali padėti išlikti melo okeanuose ir štormuose, stiprėja ir skatina ne tik pilietinį informacinį pasipriešinimą, pilietinius informacinius karus, bet ir sekularias gnostines saviinformavimo bendruomenes, kurios taip bando apsaugoti savo protą ir širdis nuo prievartinės manipuliacijos.

Kai kurios gnostinės saviinformavimo grupės „*feikus*“, melagingų pranešimų mašinas aiškina kaip Dievo rykštę. Dėmesio pardavimai yra prilyginami prekybai siela, ir tokie asmenys neabejotinai nusipelno naujųjų gnostikų paniekos ir dar didesnio melo. Tačiau „*feikas*“ nėra vien propagandos mašinų produktas, bet ir artimas šiuolaikiniam internetiniam, *memų* folklorui, todėl jis taip pat priklauso liaudies vaizduotės tradicijai. Liaudiška informacinė vaizduotė konkuruoja su geismo rinka ir su valstybinėmis manipuliavimo technologijomis, ir iškreipia vienos kitas. Dėl to propaganda tampa mažiau efektyvi: dėmesio pardavėjai ir Dievo rimbai nuolatos seka valdžios kuriamas psichozes ir nukreipia ten savo pagundas. Pavyzdžiui, „*feiko*“ meistrai yra *Fognews.ru*, kurie pasakojo, esą Kremliaus *dvaro* dirigentas Valerijus Gergijevas viešai sulaužė savo dirigento lazdelę gindamas Maidano idėją. Kaip atskiras atvejis ir paminėtina proputiniška grupė „Staciatikių kompiuterinis saugumas“¹¹. Grupės aiškina savo tikslą sekti Dievu ir tuo, kad „... Viešpats mums siunčia virusus bausdamas ir išbandydamas“. Pasak jų, gaminti ir siusti „*feikus*“ reiškia išbandyti ir bausti vartotojus. Anot jų, prieš kompiuterinius virusus yra gaminami „žmonių rankų darbai – antivirusai“, o „Staciatikių kompiuterinio saugumo“ grupė su Viešpaties palaima, meistriškai ir atsargiai gamina tokius „*feikus*“, kurie raižo mūsų sielas išbandymo rimbais. Viena geriausiai pasisėkusių jų klastočių buvo ta, kad esą Putino *dvaro* režisierius Nikita Michalkovas¹² gavo gausių lėšų savo tariamam epiniam filmui apie baudžiovą. Tariamasis Michalkovas teigia, kad baudžiovos siaubas yra bolševikinis ir holivudinis pramanas:

¹¹ Православная компьютерная безопасность – https://vk.com/orthodox_secutiry

¹² Rusijos kino režisierius.

„Tačiau kuo gi buvo baudžiavinė teisė? Baudžiavinė teisė – tai popieriumi patvirtintas patriotizmas. Žmogus buvo susietas su savo motule-žemele ne tik pareigos jausmu, bet ir dokumentaliai. Baudžiavinė teisė – tai liaudies išmintis, tai keturi šimtai metų mūsų istorijos. O dabar, kai man siūlo išbraukti tuos keturis šimtus metų iš mūsų istorijos, aš klausiu: „Brolyčiai, tai negi jūs manote, kad mūsų protėviai durniai buvo?“¹³

Tariamo Michalkovo baudžios idealizacija buvo atkreiptas dėmesys į valdžios vykdomą regeso į SSRS politiką: grąžinama griežta asmens gyvenamosios vietos registracija, draudimai pareigūnams vykti į užsienį, didėja žmonių paskirstymų po Rusijos gubernijas prievolė ir pati įvairiausia cenzūra. Vis dėlto ne Dievo rykštė, o auditorijos srauto (*traffics*) biržos, prekiaujančios sielų dėmesiu, yra svarbesnis „feikų“ šaltinis tiek, kad konkuruoja su propagandos mašinomis. Medijos, pvz., Ukrainos *Censor.net.ua* minta karo ir riausių psichoze. Geras „feikas“ yra masių dėmesio, srauto stimulatorius ir „pagalba“, kai nėra naujienų ar kai vartotojų dėmesys nukrypsta kitur. Kitos priemonės: skandalingos erotinės nuotraukos, žvaigždžių istorijos ir pan. Šitaip auditorijos srauto biržos (*WmLink*, *RuClicks.com*, *Clickunder.ru*, *AdLabs*, *BodyClicks*, *TeaserNet*, *Rs-Context* ir kt.) dalyvauja emocijų gamyboje ir dėmesio pardavimuose, ir savaip griaua ar, priešingai, paremia, propagandos pastangas valdyti psichozės rinką.

Ukrainoje informacinis pasipriešinimas propagandai ir galimam informaciniam karui, primestiniam „komunikaciniam protui“ yra organizuojamas dviem lygiais: tradiciniais valstybiniais ir privačiais kanalais, kurie rėmėsi ministerijų ir Rados šaltiniais, bei pilietinis informacinis pasipriešinimas, dažniausiai remiantis socialiniais tinklais ir tiesioginiais interviu (telefoniniais bei lauko stebėjimais, paramos metu). Būtent pilietinės, savęs informavimo ir rezistencijos grupės užtikrina ne tik mobilizaciją, bet ir savosios kariuomenės, generolų, štabų, melagingų pranešimų, Rados ir Prezidento kritiką. Pavyzdžiui, tokiu kritikos balsu

¹³ Iš pokalbių https://vk.com/orthodox_secutiry [žiūrėta 2014 m. lapkričio 28 d.]

pradžios karo Luhanske-Donেকে metu ilgai buvo Dmitryjus Tymčukas¹⁴.

Tai, kad didelė dalis Ukrainos kariuomenės yra vadinamieji „nacionalinės gvardijos“ batalionai, iš esmės visuomeninė savanorių armija, jų santykis su informacijos sklaida esmingai skiriasi nuo šauktinių ir kontraktinės kariuomenės. Kiekvienas nacionalinės gvardijos karys daugiau ar mažiau suvokia informacinio ir propagandinio karo reikšmę ir padeda visuomeniniams informacijos sklaidos aktyvistams. Šitaip save organizuojanti informacinė visuomenė virto daugeliu komunikacinių grupių ir patys pradėjo formuoti demaskavimo veiksmus nukreiptus prieš priešišką propagandą. Čia paminėtini yra *Stop Fake*¹⁵, *Info Resist*¹⁶ ir kiti. Iš esmės susiduriame su tokiu informacinio pasipriešinimo reiškiniu, kai lygiagrečiai lenktyniauja valstybinės, komercinės ir įvairios visuomeninės iniciatyvos. Pastebėtina, kad pilietinis informacinis pasipriešinimas greitai virto pilietiniu informaciniu karu. Pilietinis informacinis karas įtraukė ne tik savanorių batalionus ir jų informacinį palaikymą, bet ir kitą pusę: Donecko-Luhancko separatistus (žymus jų puslapis: *Новости Новороссии*¹⁷, *Боевые сводки Новороссии*¹⁸, kt.), vietinius gyventojus, plačią Rusijos, Ukrainos ir tarptautinę visuomenę. Prasidėjo aštri, negailestinga, necenzūruota partizanujančių infogrubių, propagandinių grupių, „virtuvės generolų“ ir „sofos kariuomenių“ batalija. Vis dėlto ji ne tik kuria „feikus“ ir komentarų triukšmą, bet ir padeda girdėti fronto balsus bei paneigti generolų ataskaitas. Ukrainos kariuomenės generolai ilgai neigė, kad prie Ilovaisko (Ilovaisko „katile“) didelė Ukrainos kariuomenė buvo apsupta ir metodiškai sušaudoma. Pirmiausia apie tai pradėjo kalbėti Luhansko-Donেকে separatistų informaciniai puslapiai – net ne Maskvos ir ne Kijevo.

¹⁴ <https://www.facebook.com/dmitry.tymchuk?fref=ts>

¹⁵ <http://www.stopfake.org>

¹⁶ <http://inforesist.org>

¹⁷ <https://vk.com/novnews>

¹⁸ <http://narod-novosti.ru/society/1455-boevye-svodki-novorossii.html>

Komunikacinis protas aprėpia svarbią žmogaus dinaminės tikrovės dalį, tačiau ne visą ir nebūtinai yra protingas. Komunikaciniam protui, kaip ir Imanuelio Kanto apibūdintam grynajam protui (*Vernunft*) yra būdinga aibė keistenybių: polinkis paralogizmams, aklas antinominių teiginių ignoravimas, fantastiški idealai. Kita vertus, žymėti visus protinius reiškinius predikatu „komunikacinis“ reikštų visą įvairovę supaprastinti iki vienos sąvokos ir jos schemų. Vienas kitam prieštaraujančių prisilietimų, bendros patirties atminties, pasitikėjimo jausmo, informacinių atakų, klaidingų gandų ir draugiškų mirktelėjimų įvardijimas vienu komunikacijos vardu ne tik nesukuria tinkamos plačiosios premisos, bet ir sunaikina analizuojamą sritį griozdiška abstrakcija. Todėl komunikaciniu veiksmu autorius vadins tik pranešimus vienas kitam prašymo, pranešimo, įsakymo, dialogo, vaidinimo formomis. Atitinkamai ir komunikaciniu protu vadins supratimą ir mąstymą kylantį pranešimų, bendravimo metu – net kai kalbama apie mistines idėjas ir politinius mitus. Komunikaciniu protu nelaikysiu archetipinių reakcijų, kai, remiantis tam tikrais vaizdiniais ir patirtimis išliekama draugais, nežiūrint viso melo, drąsiais, nekreipiant dėmesio į gąsdinimus, ištikimais, ignoruojant visą juodinimą, atlaidžiais, įveikiant keršto troškimą. Šia prasme propaganda ir klastočių gamyba, atstovavimas meluojančiai Dievo rykštei – visa tai yra komunikacinio proto bruožai, kurie anaip tol ne tik neužtikrina gerovės, bet ir yra juodžiausio socialinio scenarijaus dalis.

Atsi-pasakojimų dominavimas esant neigimo neigimo negaliai

Atsi-pasakojimu autorius vadina specifinį, reakcinį komunikacijos žanrą, kurio ypatybė yra išskleisto kontr-pasakojimo pateikimas. Dialektikoje galia neigimo neigimui reiškia viena: jūs galite pakeisti negatyvias tendencijas ne restauruodami senąsias, laikomas pozityviomis, ne grįždami į praeitį, o sukurdami visiškai naują situaciją, kokybiškai kitokį būvį. Tačiau kai galios neigimo neigimui nepakanka, konfliktai tampa ilgalaikiai, sprendimų nerandama, susitarti dėl naujų ateities projektų nepavyksta. Galia neigimo neigimui yra esminis civilizuoto proceso šaltinis.

Dažniausiai tarptautiniai politinių elitų ir vedančiosios žiniasklaidos svarstymai ir pasisakymai atlieka komunikacinę, institucinę norminį, su derybomis ir išlygomis susijusį, veiksmą. Norint jį suprasti nereikia gilintis nei į vietos žmonių papročius ar elgesio energetiką, taip pat nereikia kurti naujų gyvenimo vizijų ir kokybiškai kitokių sprendimų. Pasirenkama kita: sekimas konservatyviu derybiniu diskursu. Tačiau ir jo visuomenė nemato tarp žiniasklaidos platinamų gandų ir sufabrikuotų reportažų gausos. Dominuojantis elitų politinis pokalbis (pasakojimas, diskursas) yra nuaustas iš finansinių, galios, saugumo susitarimų, o vartotojams pasiūlomas heroizmo ir aukų pasakojimas. Derybų metu propagandos efektyvumas blėsta, o informacinio karo efektas paliekamas pasirengiamajam argumentui: siekiama paveikti mases, kariuomenes, paskatinti jas derybininkams palankiems veiksams. Ši politinių santykių konfigūracija nenagrinėja pilietinės visuomenės, kaip reikšmingo politinio lauko veikėjo, lygiai kaip ir nebando rasti naujų sprendimų, kurie galėtų įveikti visą esamą situaciją, t. y. atsisakoma neigimo neigimo, kaip kažko per daug revoliucingo, naujo, pavojingo valdančioms elitams ir institucijoms.

Derybinis diskursas remiasi galimais ir priimtais susitarimais, o propagandinis vienpusiai rodomais faktais, skleidžiamu melu ar melagingai kontekstualizuojant teisingus pranešimus (baltosios propagandos efektas). Derybų atveju kalbame apie galimus „kietus“, *Realpolitik*, ciniškus susikalbėjimus, o agresyvaus įtikinėjimo – apie informacinį karą ir *at-si-pasakojimus*. Propagandiniai atsipasakojimai yra savotiškas lenktyniavimas plėtojant priešingus naratyvus: istorinius, politinius, laisvės, kultūrinius, bet ne įveikiant, ne galutinai paneigiant juos. Atsipasakojimo žanras apskritai niekada neturi neigimo neigimo galios, t.y. negali pašalinti priešingų pasakojimų ir sukurti ką nors nauja.

Išskleistas atsipasakojimas gali būti plati paskaita, išsamus analitinis ar kvazi-analitinis reportažas ar kokia nors istorija: knyga, filmas, kuriu paneigiamas priešininko pasakojimas. Reakcingi atsipasakojimai yra, pavyzdžiui, iš piktumo atsirandantys dideli tekstai, kurių rašymą, platinimą ir naudojimą ne visados reguliuoja propagandos institucijos.

Reakcingi atsipasakojimai net gali kenkti planingam instituciniam ūkinėjimui. Pavyzdžiui, pro-nacionalinių Ukrainos gvardijos batalionų atsipasakojimai apie tai, kad jie kaunasi su tautine netvarka ir kad grįžę po karo ar anksčiau į Kijevą padarys ten tvarką, kenkia Prezidento ir Vyriausybės pasakojimams apie jų kuriamus modernizacijos planus. Kita vertus, batalionų atsipasakojimai nesukuria nieko nauja, nepasiūlo jokio progresyvaus sprendimo, o yra tik piktai reakcingi, jie neturi *neigimo neigimo* galios. Priešingai, sukilusio Euro-Maidano pasakojimai ne tik buvo reakcingi, bet turėjo pakankamą viziją ateičiai, asociacijai su ES, korupcijos pažabojimui ir kita, bei pakankamai galios. Todėl mairidaniška kritika ir pasakojimai buvo pakankami V. Janukovičiaus administracijos neigimų galutiniam paneigimui. Kitas atvejis – Novorosijos, kvazi-valstybės, atsipasakojimai apie tai, kad jie yra tikroji Rusijos dalis, dažnai kenkia Maskvos oficialiajai propagandai, kuri kalba apie Ukrainos federalizacijos būtinybę. Atsipasakojimai neretai remiasi vietos mitologija, spontaniškomis emocijomis, priklauso nuo reakcingos ir iš dalies kūrybingos vaizduotės. Be to, šiandieniniai Ukrainos – Rusijos atsipasakojimai turi daug tarptautinio konflikto ir *pilietišio informacinio karo* požymių. Spontaniški atsišnekėjimai neretai kyla masinės psichozės, masinio šėlo aplinkoje, pratęsia audringą emocinę būseną ir be jokios propagandos. Tačiau atsipasakojimais nereikia laikyti replikų, kurios *dar* nėra išskleisti pasakojimai, t.y. netampa žanru. Aktyvus pasakojimas ir reakcingas atsipasakojimas lydimi vienas šalia kito, tačiau nėra pajėgūs įveikti vienas kitą, įrodyti priešininkui – „kitam“ savo tiesą, jie nėra dialogiški.

Pateiksiu tokio atsipasakojimo galimą kontekstinį pavyzdį:

- 1) **Veiksmas.** Pasak Rusijos laikraščio *Komersant*s, V. Putinas teigia G. W. Bushui Sočyje: „Tu gi supranti, Džordžai, Ukraina – tai net ne valstybė“¹⁹.

¹⁹ 07.04.2008 «Коммерсантъ». „Блок НАТО разошелся на блокпакеты“ – skelbiama: <http://www.kommersant.ru/doc/877224> [žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d.]

- 2) **Realizacija.** Rusijos propagandistai paskelbia, kad jokios Kijevo Rusios niekada nebuvo ir kad Kijevo civilizacija tėra Chazarų ir vėlesnių kaganatų plėtros rezultatas. Prasideda kova *Vikipedijoje*, kur panaikinamas straipsnis *Киевская Русь*, o, suvedus tokią sąvoką, iš karto tinklapyje nukreipia į straipsnį: *Древнерусское государство*, kur argumentuojama esą jokios savarankiškos Kijevo Rusios kaip Rusijos valstybės pradžios nebuvo, o tik Rytų slavų ekspansija ir susitarimai su vikingais.
- 3) **Atsipasakojimas.** Kijevo nacionalistai istorikai (ar paraistorikai) teigia, kad nėra ir nebuvo jokios Rusijos. Esanti „*mAskva*“ (naujas interneto memas, *Askva* – skamba tiurkiškai) yra totorių kūrinys. O prieš tai civilizaciją į šiuos kraštus atnešė Kijevo Rusia, jos kultūrinė ekspansija.

Kiekvienam iš teiginių paremti cituojami šimtai tituluotų istorijos tyrinėtojų, nurodomi archyvai, archeologiniai kasinėjimai ir išvardijamos priešininkų ekspertų nekompetencijos. Nei vienas iš šitų pasakojimų negali paneigti kito ir pasiekti laukiamo tiesos rezultato, o vykdo tik vidinę įtikinėjimo funkciją.

Apie neigimo reikšmę dialektikai daug rašė Hegelis, Marksas, Herbertas Marcuse (Marcuse, 1968), Adorno, pabrėždami ne loginę, ar mechaninę, o galios funkciją. Kai galios (institucinės, finansinės, kūrybinės, argumentų ...) paneigti svetimą pasakojimą nėra, atsiranda daugelis atsipasakojimų, kurie ilgainiui suskaido politinę-simbolinę tikrovę – iki tol, kol atsiranda visiškai naujas pasakojimas, galintis įveikti propagandinį pasakojimą ir jo atsipasakojimą. Vienas iš labiausiai iliustruojančių pavyzdžių aiškinant Rusijos-Ukrainos konfliktą yra Rusijos oficialūs teiginiai apie jos tiesioginį karinį nedalyvavimą 2014–2015 metų kariniame konflikte dėl Luhansko ir Donecko sričių atsiskyrimo nuo Ukrainos. Nei Ukraina, nei JAV, nei ES neturi pakankamos viešosios galios paneigti Rusijos neigimą (*galia neigimo neigimui*). Ontinė dialektika, apie kurią plačiai pradėjo kalbėti Hegelis ir jaunahegelininkai, įskaitant Marksą, vėliau tapo tikrovės aiškinimo būdu, kur neigimo neigimas buvo ne loginė, o galios procedūra. Štai kodėl Hegelis ir Marksas nagrinėjo ne

ideologinius teiginius, o juos grindžiančius santykius ir galias. Norėdami paneigti Rusijos neigimą, Vakarai reikalauja akivaizdaus įrodymo: tiesioginių Rusijos invazijos transliacijų, kurias vykdytų nepriklausomi Vakarų žiniasklaidos kanalai ir įgalioti stebėtojai. Pavieniai faktai, žvalgybos pranešimai, paimti į nelaisvę Rusijos kareiviai, masiniai Ukrainos kariuomenės liudijimai ir fronto ataskaitos nelaikomi pakankamai svariais argumentais. Rusija teigia, kad jos kariai čia atvyko laisvų nuo tarnybos metu, atostogaudami arba pasiklydę ir Vakarai į šį absurdo argumentą atsižvelgia kaip į tikrą. Visa tai atrodo itin iracionaliai, kone siurrealistiškai. Bet šie Rusijos ciniški neigimai yra pakankamas įrodymas: Vakarai neturi galios paneigti Rusijos neigimus.

Tačiau Rusija taip pat negali būti ir nėra vienvaldė lyderė visų viešų tarptautinių komunikacijų dėl Ukrainos konflikto. Įvairios ES šalys ir JAV, Kanada ir Australija taip pat pasyviai arba aktyviai dalyvauja formuojant viešą nuomonę, pavyzdžiui, ginant Minsko susitarimus²⁰ dėl ugnies nutraukimo ir nematant galimybės tirti konflikto pusių atsakomybės dėl susitarimų nevykdymo. Ir vėl matome, nėra paneigiamas susitarimų nevykdymas, nepakanka galios neigimo neigimui, tačiau pakanka politinės valios reikalauti vykdyti Minsko susitarimus ir kviečiant puses, spaudžiant, vykdant ekonomines sankcijas, kad šie ir kiti susitarimai būtų vykdomi, ir kad derybų procesas tęstųsi.

Reikia pastebėti, kad ir pati Europos Sąjunga – tai nuolatinis dialogas, kuriame ne tik Lietuva ir Lenkija, advokataujančios Ukrainai, bet ir patys ukrainiečiai turėtų parodyti priimtinas iniciatyvas ir jų vykdymą. Komunikacinė iniciatyva ir praktiniai veiksmai, lydintys bendrą komunikacinę ES protą (formuojamą viešų elitų ir vedančiosios žiniasklaidos) yra kita komunikacinio veiksmo dimensija, lyginant su „neigimo neigimo“ procedūra.

Daugialypumus naikinantis karas: *reductio ad primitiva*

Dažniausiai filosofija, logika naudojasi įrodymo būdu: parodant absurdą – *reductio ad absurdum*. Tačiau absurdas, pasak Alberto Camus

²⁰ Minskas, 2014-09-11.

(Camus, 2006) ir kitų filosofų, anaiptol nėra paprastas prieštaravimas, o tai, ką vadiname aiškumu, skaidrumu, dažniausiai ir yra didžiausia iliuzija. Primityvus mitas yra skaidrumo ir aiškumo pavyzdys. Nesudėtingas binarinis (priešai – draugai, dievai – žemė, tabu – leidžiama) aiškinimas ir keletas įvairių kilmės istorijų (teogonija, kosmogonija ...) paaiškina mirtį ir vedybas, prasmę ir darbą. Todėl supaprastinimas arba suprimityvinimas – *reductio ad primitiva* – buvo ir vis dar lieka aiškinimo ir supratimo būdu. Pavyzdžiui, kai kurių Rusijos kareivių manymas, kad jie kariauja su naciais ukrainiečiais, gindami vaikus nuo galimo nukryžiuavimo, yra suprimityvinimo, t.y. mitinimo veiksmas. „Banaliam protui“ (Arendt, 1963) būdinga tikėti primityviais mitais ir kartu besąlygiškai vykdyti savo viršinių įsakymus, net jei jie yra nusikalstami. Ilgo, iš dalies pilietinio karo sąlygomis, proto banalizacija, suprimityvinimas yra būdas įprasminti vyksmą. *Reductio ad primitiva* padeda panaikinti narsumą mažinančius ir abejones skatinančius abejojimus, skepticizmą, ironiją, visa tai, iš ko išauga civilizacija.

Propaganda karo metu yra *reductio ad primitiva* priemonė. Taiki ir konkurencinga visuomenės raida veikia skatina įvairovę, kismą ir nomadiškumą, o ne vienovę, solidarumą ir neatitinka nei centralizuotos valdžios, nei jos propagandos lūkesčių. Pastebėtina, kad vienybės, pamatiškumo ir sėslumo mitus skatinantis struktūrinis įtikinėjimas ir valdžia itin nemėgsta negatyviosios filosofijos ir įvairiausių apofatinių ir nihilistinių samprotavimų. Tačiau apofatika, negatyvi filosofija ir nihilizmas nėra vienas ir tas pat, tačiau visi jie skirtingai remia įvairovės plėtrą. Dialektikos požiūriu tai reikštų, kad vien dėl to, kad žmogiškasis mąstymas yra kupinas prieštaravimų, iliuzijų ir iš čia kylančių paralogizmų ir pramanų, vien jau tai laisvės sąlygomis skatina įvairovę. Tačiau ir mokslinis entuziazmas ir išradingumas, susijęs su įvairiausių ydingų nuoseklumų lauzymu ir abejojimu metodais, taip pat atveria eksperimentinę ir kitą tyrimų daugybę.

Tikėtina, kad demokratizacija ir atvira visuomenė pasireikia augančia ir konkuruojančia įvairove, jei tik pavydžios ir tvarką svajojančios institucijos šiam dauginimuisi neuždeda kontrolės apynasrio. Priešin-

gai, karas – ar jis būtų pamatuotas pozicinis, ar hibridinis, su daugeliu partizanų, savanorių, inscenizuotų pilietinių akcijų ir medių palaikymo (informacinio karo sudedamoji), ar *Go* žaidimo stiliaus karinės bangos, ar jų mišinys, kaip šiuo metu yra kare dėl Luhansko-Doncko, neišvengiamai naikina ir institucines ribas, ir įvairovę. Karas vienu metu pašalina santvarkas ir valdžias, kurios ir gali trukdyti raidai, ir turėtų atkelti vartus kūrybai ir skirtumams, tačiau naikina ir įvairovę. Skurdas, badas, šaltis, nedarbas, nusikalstamumas ir kaip pasekmė dehumanizacija ir orumo sampratos nykimas, ištrina gyvenimo stilius ir autonomines vertybių organizacijas iš civilizuoto gyvenimo lauko. Būtent tokią situaciją matome šiandieniniame Donecke ir Luhanske ir jų apylinkėse.

Priešingai: sąlyginai taikios revoliucijos, atveria įvairovei kelią, tačiau vienpusei, nugalėtojų ir tik kuriam laikui, jei tik po perversmo neįvedama diktatūra. Rusijos Spalio revoliucija atvėrė 1918–1921 m. laikotarpiui kairiųjų įvairovę, kurią vėliau sunaikino diktatūra ir pilietinis karas. Euro-Maidano revoliucija Kijeve atvėrė dešiniųjų įvairovę. Pavyzdžiui, jame, šalia daugelio istorinių mitų personažų garbintojų (N. Machno, S. Petliūra, S. Bandera, УНА-УНСО²¹, Холодний Яр²² ...), individualistų, politinių partijų atstovų (УДАР²³, Батьківщина²⁴, Свобода²⁵) susiformavo vadinamasis ultradešiniųjų sektorius. Tai skėtinė organizacija, jungianti įvairius ultradešiniųjų, itin radikalius, nacionalistinius judėjimus. Maidano metu dalis jų pasisakė prieš jungimąsi į ES, t. y.

²¹ УНА-УНСО – Українська Національна Асамблея — Українська Народна Самооборона – Ukrainos tautos asamblėja – Ukrainos liaudies savigyna.

²² Холодний Яр – vietovė, kurioje buvo sukurta tautinė, kazokų, iš dalies anarchistinė Cholodny Jar respublika – Холодноярська республіка, gyvavusi 1918-1922 metais. Maidano metu Cholodny Jar aktyvistai buvo vieni aktyviausių gynėjų.

²³ УДАР – Український Демократичний Альянс за Реформи – Ukrainos demokratinis aljansas už reformas, lyderis buvęs profesionalus boksininkas Vladimiras Klyčko, po Maidano pergalės tapęs Kijevo miesto meru.

²⁴ Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – Visų ukrainiečių sąjunga „Tėvynė“ (Batkivščina), vadovauja ilgametė Ukrainos politinė lyderė Julija Tymošenko.

²⁵ Всеукраїнське об'єднання „Свобода“ – Ukrainos Laisvės partija „Svoboda“, lyderis Olegas Tiagnibokas.

prieštarauja kai kurių Maidano grupių idėjoms. Bet jie lygiai taip pat, gal net dar labiau, yra priešiški Muitų sąjungai ir Rusijai. Maidano metu, laikinai, buvo sustiprėjęs judėjimas *Спильна справа*²⁶, kuris atsisakydavo paklusti Maidano komendanto įsakymams ir užiminėjo kai kurias ministerijas, plėtojo populistinius šūkius, taip pat ir kvazi-kairiuosius. Kvazi-kairumas, tai tokia politinė situacija ir veiklos, kai centro ar dešinėsios partijos siekiamos didesnio populiarumo iš dalies plėtoja kairiųjų programines nuostatas: valstybės pagalba masėms, skurstantiems, socialinės reformos ir kt. Dešiniąją įvairovę kūrė ir oligarchiniai interesai ir juos remiančios organizacijos bei, vėliau susiformavę nacionalinės gvardijos batalionai ir jų keliami politiniai interesai (politiškai aktyvūs batalionai *Айдар* ir *Донбас*). Po Maidano pergalės ir rinkimų į Radą, be jau minėtos, *Батьківщина* ar proprezidentinio Petro Porošenkos bloko, pakliuvo ir Maidano grupių pagrindu suformuotas *Liaudies frontas* («Народный фронт»), ir *Самопоміч*²⁷ į kurių įėjo bataliono *Donbas* vadas S. Semenčenko, ir *Radikali Olego Teliško partija*²⁸, kuri yra ir populistinė ir užima kai kurias kvazi-kairiųjų pozicijas bei kelia ar nagrinėja tautinius Ukrainos klausimus. Iš esmės kairieji yra susitelkę į Opozicinį bloką, kuris įvardijamas prorusišku ir kurio įtaka Ukrainos raidai po Maidano yra labai maža. Aukščiausiosios Rados, dominuojančių partijų, politškai angažuotų batalionų ir jų vadų, Prezidento, Vyriausybės retorika yra liberali-tautinė, dešinioji, mažai dėmesio skirianti kairiosios socialinėms reformoms bei tautinių mažumų klausimams ir tuo pralaiminti teritorijas ir protus Rusijos propagandai. Panašiai elgėsi Baltijos šalys, Lenkija, Vengrija ir kitos besilaisvinančios Vidurio Europos šalys. Tačiau Baltijos šalys vadavosi laikotarpiu, kai „feikinių“ pranešimų ir nostalgijos kūrybinių fabriku buvo labai mažai ir jų įtaka buvo menka.

²⁶ *Спильна справа* – visuomeninis judėjimas, vienas iš Euro-Maidano organizatorių.

²⁷ Susivienijimas – Savitarpio pagalba, krikščionių demokratų organizacija.

²⁸ *Радикальна партія Олега Ляшка*.

Tačiau ir visa ši dešinioji įvairovė, užuot atvėrusi kelią kairiesiems daugialypumams, tautinėms skirtybėms, gali griūti karo su Rusija ir savo pačių pilietinio karo metu. Karinė mito logika nenumaldomai užvaldo Ukrainos TV ir kitas medijas, vienybės ir savo žemės retorika nustelbia civilizuotus daugialypumus. Tokia yra retorinė duoklė karo dievui Marsui.

Farsai: pakeistinės tikrovės konstravimas

Nemažai esu rašęs, diskutavęs „pakeistinio mąstymo“ problemą, – idėja, kuri papildo tokias temas, kaip ideologinė arba melaginga mąstymo forma, spektaklio visuomenė, vienmatis žmogus, monokultūrų raida ir jų kompleksiskumas. Tradiciškai propaganda siekia mąstymo pakeitimo išmokant kitokių suvokimo schemų. Todėl „pakeistinis mąstymas“ (Mažeikis, 2005) skiriasi nuo pakeistinių sąmonės būsenų, kurias asmuo patiria vartodamas alkoholį, narkotikus, vaistus. Islamo religinė propaganda, pavyzdžiui Islamo valstybės (ISIS) apologetų, draudžia pakeistines sąmonės būsenas, nors ir neigia, kad patys konstruoja pakeistinį pasaulio suvokimą, mąstymą.

Nagrinėjant melagingą arba klaidinančią ontologiją, reikėtų aptarti pakeistines tikrovės formas. Ši tema yra analogiška tai, kurią Jeanas Baudrillardas nagrinėjo vartodamas „simuliakrų“ terminą (Baudrillard, 2010). Vis dėlto simuliakro apibūdinimas yra per daug nukreiptas į korporacijas, kuriančias popkultūrą, į *disneilendizaciją*. Bet kokio pakeitimo vadinimas simuliakru pernelyg supaprastina tikrovę, ją redukuoja taip, kad procesų turinys ir reikšmė tampa menkai suvokiami, sukuria miglotą fantazmą. Neutralus terminas „pakeistinė tikrovė“ nurodo vienas gyvenimas, kurį praktikavome ir tos simbolinės tikrovės konfigūracijos, kurias išpažinome, vieną dieną buvo pakeistos kitomis. Pakeistinė tikrovė atsiranda tada, kai viena santvarka ir režimas okupuoja ir transformuoja kitą politinę sanklodą. Tačiau, dažniausiai, bent jau pradžioje pakeistinumai pasirodo trūkinėjančio, galiausiai besitęsiančio farso pavidalu. Klaidingų interpretacijų teoriją, kuri sako, kad pirminiai sve-

timos kultūros aiškinimai neišvengiamai yra klaidingi, papildo klaidingos ontologijos – meluojančios tikrovės teorija, kuri teigia, kad nauji santvarkos pavidalai pasirodo spektakliška, kaip farsas. Skirtumas yra tai, kad XVIII ar XIX amžiaus tikrovės farsas buvo natūralus, o šiandien pateisinamas propagandistų-agitatorių ir įgyvendinamas įvairiais prievartos būdais. Ypatingai aiškiai propagandinis farsas, prievarta ir nauja tikrovė – žingsniai buvo stebimi Rusijai okupuojant ir aneksuojant Krymą bei kuriant antivakarietiško pasaulio iliuziją didžiuosiuose Rusijos miestuose, pirmiausia Maskvoje.

Farsu autorius vadina tą viešų vaidinimų, pareiškimų, mitingų, emocijų poelgių srautą, kuriuo skatinta ir remta Krymo aneksija. Ši apibūdinimą autorius vartoja sekdamas Markso knygos „Luji Bonaparto Briumerio aštuonioliktoji“ logika ir farsu vadina iš praeities semiamus žodžius, idėjas, net pavyzdžius – tą vualį, kuris slepia tikruosius konfliktus ir procesus. Marksas minėtos knygos pradžioje rašo:

„Hegelis kažkur pastebi, kad visi didieji pasauliniai-istoriniai įvykiai ir asmenys pasirodo, taip sakant, du kartus. Jis pamiršo pridurti: pirmą kartą kaip tragedija, antrą kartą – kaip farsas.“

Ir paaiškina:

„Visų mirusiųjų kartų tradicijos, tarsi slogutis, slegia gyvųjų protus. Ir kai tik tada, kai žmonės tarytum tik ir tesirūpina pakeisti save ir aplinką, sukurti kažką ligi to laiko nebūtą, kaip tik tomis revoliucinių krizių epochomis jie baimingai šaukiasi į pagalbą praeities dvasias, skolinasi jų vardus, kovos lozungus, kostiumus, norėdami šiais senovės pašventintais apdarais apsirengę ir šiais skolintais žodžiais suvaidinti naują pasaulinės istorijos aktą.“ (Marksas, 1949: 200)

Solidarumas Lenkijoje, Sąjūdis Lietuvoje, Maidanas (ypač antrasis) Kijeve – labai autentiški ir drąsiai žvelgiantys į ateitį, patys kūrė vardus ir idėjas ir jokio farso jiems nereikėjo: transformacijos vyko ilgai, natūraliai. Jiems nereikėjo, arba beveik nereikėjo imituoti buvusių herojų ir įvykių. O Krymo aneksijos procesas buvo kitoks, kupinas parodomosios scenos, persirengėlių, neskonybės, verčiamos absurdu. Visos

konflikto pusės vieni kitus masiškai, viešai, isteriškai vadino ir vaizdavo fašistais: fašistais paskelbti banderovcai ir Maidano šalininkai, fašistais paskelbta Maskva ir jos kariuomenė. Sevastopolyje ir Maskvoje Kremliaus šalininkai giedojo II Pasaulinio karo dainą „Šventasis karas“ („Pakilk, tėvyne didžioji ...“ – *Вставай, страна огромная ...*), imituojant žūtbūtinę kovą su nacizmu; Kryme veikė tūkstančiai neva niekam nežinomų „mandagių žalių žmogeliukų“ ir masyvi „antinacistinė“ Maskvos propaganda. Maskvoje „valio patriotas“ Sergejus Kurginianas organizavo „rengtų lėlių“ parodą: raudonas organizuotas kolonas, kurios turėjo simbolizuoti Sovietų Sąjungos atkūrimo ryžtą. O jas interpretuojantys Kremliaus priešininkai Kijeve filmuotus vaizdus S. Kurginiano kolonas iš karto palygino su Leni Riefenstahl *Triumph des Willens* dokumentinio filmo epizodais, kur Hitleris sako kalbą panašioms kohortoms. Akivaizdu, kad nei Maskva, nei Kijevas neatitiko lyginimų su Hitlerio nacistiniu projektu. Tačiau farsas kilo iš vaizdavimo, esą Sevastopolio rusai grįžta į Rusiją kaip į Tėvynę, kaip į buvusią Sovietų Sąjungą su visais jos kolūkiiais ir planine-valstybine ekonomika.

Farsas atsiranda tada, kai dabartis pakeičiama godotinais praeities vaizdais, taip šalinant galimybę suvokti, kas vyksta iš tiesų. Propagandinis farsas yra *reductio ad primitiva*, mito gražinimo, protų banalinimo veiksmas, nors ir remiasi tam tikra spektaklio poetika, estetika. Praeities vaidinimas ir teigimas, kad tai yra aukštesnės tikrovės nužengimas į žemę, primena militaristines religines akcijas ir nušalina tikrovės aktualumą ir problemišumą. Krymo atveju buvo pašalinamas iš galimo kritinės refleksijos lauko prievartinis pasaulio galių perskirstymas, konfliktas dėl išteklių ir forpostų kontrolės. Paprasti žmonės keitė savo mąstymą viešai dainuodami „Pakilk, didžioji tėvyne“, rengdami pasikar-tojančius naujo patriotizmo ir rengtų lėlių paradus, ir taip šlovindami pakeistinę tikrovę.

Marksas, analizuodamas politinį farsą, svarstė 1851 metų gruodžio 2 dienos (Austerlico mūšio metinių) naujojo Bonaparto pasirodymo spektaklį. Paryžiaus gatvės buvo apklijuotos trijų rūšių skelbimais, kuriais bei paskesniais veiksmais Napoleoną Bonapartą imitavo, vaizdavo

Napoleonas Bonapartas III, tuo siekdamas atimti įgaliojimus iš parlamento, kvietė tautą pasitikėti juo. Naujasis lėlė-Bonapartas pirmiausia kovojo su Tautų pavasario 1848 metų sukeltomis baimėmis, su naujos nacionalinės buržuazijos, susijusios su parlamentarizmu ir demokratija, fobijomis. Viena santvarka bandė pašalinti buvusią ir galimą santvarką remdamasi „persirenginėjimais“, didžiosios Prancūzijos revoliucijos 1781–1784 metais imitacija, savotiškais „rengtų lėlių“ paradais. Marksistai mano, kad vaizdavimasis praeities herojumi, bendravimas su šmėklomis, nostalgiškas spektakliškumas, atitinkantis blogiausių *resentimento* skonį, imperinė didybė ir trumpalaikis entuziazmas buvo tik groteskas, farsas. Tam prieštarauju, teigdamas, kad prievartinis, projektinis tikrovės pakeitimas pradžioje vyksta kaip farsas, tačiau pabaigoje spektaklis pamažu virsta nauja gyvenimo praktika, šventinį terorą pakeičia kasdienybės prievarta. Panašiai 1940 ir 1944–1945 metais kaip farsas ir prievarta Lietuvoje pasirodė sovietų valdžia. Tačiau entuziastingų kolūkiečių ir moterų darbininkų vaidinimai ilgainiui virto masine ir įvairios prievartos palaikoma praktika. Blogiausia, kad ši lėlių vaidyba – kokio nors naujo, pavyzdžiui, Novorosijos, patriotizmo ar praeities imperijų šlovinimas neretai paskatina beprasmiškas skerdynes. Entuziazmo valdomi praeities šūkiečiai, puikybės (pergalės) troškimas, muzika, eisenos ir peticijos užgožia ne tik masių, bet ir kritikų, intelektualų akis ir ausis, kurios nebemato prievartinės mobilizacijos, turto rekvizavimo, stichinių teismų. 1851 metais gruodžio 4 dieną ši savivaidyba ir masių entuziazmo žadinimas, vaidybiškas ir labai pasyvus parlamento priešinimasis paskatino skerdynes. Prancūzijoje žuvo daugybė nieko bendra su perversmu, nei su protestais neturėjusių žmonių ir vien todėl, kad Bonapartas III sumanė vaidinti stiprų ir valingą imperatorių. Šiandien šis farsas vykdomas kvazi-valstybėse: Padniestrės, Abchazijos, Pietų Osetijos, Novorosijos.

Farso dekonstrukcija numano visų vartojamų istorinių vardų patikrinimą ir jų primetamų reikšmių demaskavimą. Vis dėlto farsas ir pasirinktas tikrasis žaidimas neabejotinai veikia ir Rusijos valdančiuosius. Jie anaip tol nėra spektaklio režisieriai, o veikiau – patys yra persirengu-

sios lėlės, kaip kad tokiu buvo ir Bonapartas III. Marksas apie jo elgesį rašo:

„Prieštarinių savo padėties reikalavimų spiriamas, kartu būdamas privertas, tarytum fokusininkas, vis naujomis staigmenomis prikaustyti nuo savęs, kaip Napoleono pavaduotojo, publikos dėmesį, taigi, kiekvieną dieną daryti valstybės perversmą miniatiūroje, Bonapartas nugramzdina visą buržuazinį ūkį į chaosą, griebia viską, kas 1948 metų revoliucijai atrodė neliečiama, vienus įpratina abejingai žiūrėti į revoliuciją, kitus kursto revoliucijai, tvarkos vardu sukuria tikrą anarchiją ir tuo pačiu metu nuplėšia nuo visos valstybės mašinos šventumo aureolę, ją suprofanuoja, padaro ją kartu šlykščią ir juokingą.“ (Marksas, 1949: 284)

Kremlius vis labiau panyra į gatvių vaidybą ir farso legitimaciją, kai vaizduojamas kasdieninis valstybės atsinaujinimas ir stiprėjimas, būrimasis aplink centrinę galios ašį. Putino palaikomas baikeris „Chirurgas“²⁹ kuria naują (2015 metų sausis) *Antimaidano* judėjimą, kurio tikslas – sukelti mases kovoti prieš bet kokias demonstracijas ir vienytis apie vadą V. Putiną. *Antimaidanas* kopijuoja ukrainietišką sportiškai atrodančių banditų *titušku*³⁰ judėjimą, aktyviai kovojusį ir smurtavusį prieš Maidano aktyvistus Kijeve. Tikrovės pakeitimas ir pakeitimo ilgalaikis įkūnijimas teroro ir agresyvaus režimo priemonėmis, kaip ir karas, griaua civilizacijos įvairovę, naikina alternatyvas ir daugialypumus. Tokiomis sąlygomis nyksta ne tik pilietinė visuomenė, bet ir valstybės pasirinkimo galimybės. Šalis susiaurina savo racionalias galimybes iki vieno – prievartinės mobilizacijos ir nuolatinio propagandinio šūkio. Politinis laukas ir arena išnyksta, kaip sudūla viešumo ir dialogo prasme bet koks politiškumas.

Įteikta 2015 m. sausio 2 d.

²⁹ Rusijos baikerių klubo „Naktiniai vilkai“ vadovas, turintis gydytojo išsilavinimą, vienas iš „Antimaidano“ akcijos (judėjimo), nukreiptos remti veikiančią Rusijos valdžią, iniciatorių; apdovanotas Rusijos Garbės ordinu (2013).

³⁰ Ukr. „mimyuku“ – 2013 m. gegužės mėn. iš sportininko, užpuolusio žurnalistus, pavardės kilęs bendrinis žodis, kai Kijeve imti vadinti jauni asmenys, rengiantys viešose vietose provokatyvius veiksmus prieš opoziciją.

Literatūra

1. ADORNO, Theodor (1966). *Negative Dialektik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
2. ARENDT, Hannah (1963). *Eichmann in Jerusalem. A Report On The Banality Of Evil*. New York: The Viking Press.
3. BAUDRILLARD, Jean (2010). *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius: Baltos lankos.
4. CAMUS, Albert (2016). *Maištaujantis žmogus*. Vilnius: Kronta.
5. FEYERABEND, Paul, K. *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge* (1975).
6. HABERMAS, Jürgen (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns* (Bd. 1: Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung; Bd. 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft), Frankfurt am Main.
7. HOWORTH, Jolyon M. *The Myth of Blanquism under the Third Republic (1871–1900)*. *The Journal of Modern History* Vol. 48, No. 3, 1976), pp. 37–68.
8. LEWELLEN, Ted C. (2003). *Political Anthropology. An Introduction*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2003.
9. LINGIS, Alphonso (2000). *Dangerous Emotions*. Berkeley: University of California Press.
10. LINGIS, Alphonso (2004). *Trust* Minneapolis: University of Minnesota Press.
11. LINGIS, Alphonso (2011). *Violence and Splendor*. Evanston: Northwestern University Press.
12. LUXEMBURG, Rosa (1971). *Selected Political Writings*, New York and London: Monthly Review Press.
13. MARCUSE, Herbert (1968). *Negations: Essays in Critical Theory*. Boston: Beacon Press.
14. MARKSAS, Karlas (1949). *Luji Bonaparto Briumerio Aštuonioliktoji*. // Marksas K., Engelsas F. *Rinktiniai raštai*. I tomas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
15. MAŽEIKIS, Gintautas (2005). *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika*. Šiauliai: Saulės delta.

16. MAŽEIKIS, Gintautas (2010). Propaganda ir simbolinis mąstymas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
17. McNAIR, Brian (2011). *An Introduction to Political Communication*. London: Routledge.
18. SWARTZ, David L. *Symbolic Power, Politics, and Intellectuals – The Political Sociology of Pierre Bourdieu*. University of Chicago Press, 2013.
19. SWARTZ, Marc J., TURNER, Victor Witter, TUDEN, Arthur (1972). *Political Anthropology*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
20. ŽIŽEK, Slavoj (2009). *In Defense of Lost Causes* London: Verso.
21. ІВШИНА, Лариса (2014). Люди Майдану. Хроніка. Київ: День.
22. МУХАРСКИЙ, АНТИН (2014). Майдан. (R)Еволюція духу. Київ: Наш формат.

EXCHANGES OF PROPAGANDA IN THE POLITICAL FIELD AND ARENA. The Ukrainian case.

Gintautas Mažeikis

Summary

The paper examines the influence of propaganda on the development of political field and dynamics of arena. For this purpose, non-sameness of communicative reason and social and political critique is argued. This refers that theories of communicative action and communicative reason could be applied for the characterizing of groups affected by the propaganda as well as for explanation of spontaneous actions of autonomous propaganda subjects. The concept of communicative action is narrowed to the transmission of messages and interpretations for epistemological purposes. It means separation of the communicative concepts from another ideas: world and life experiences. World events no less influence the main existentials of man: friendship, solidarity, loyalty, and so on and there is no need to translate world experiences into concepts of communicative actions. Social and political critique could be based on the ontological analysis and related dialectics and so criticize propaganda applications of communicative actions. The

article uses example of L. Blanqui and Blanquism for explanation of self-organized defensive or offensive informational groups. However both self-organized and institutional propaganda and her subordinate science seek to eliminate a wide range of misunderstanding, differences and create the only one narrative reality, make *reductio ad primitiva*. The examples from counter-telling of political myths and historical legends are presented. Contrary, the principle of diversity is interpreted as a rational or even scientific development of misunderstandings. For these reasons elements of Negative dialectics of Th. Adorno and methodological anarchism of P. Feyerabend are applied. In the periods of information warfare diversity of civic informational groups does influence on the development of political field and arena no less than structural persuasion. For this reason the article considers phenomenon of civil informational war and self-organized persuasion. Today's civil and structural information war is deeply associated with the production of political myths, fakes, farces, with substitution forms of thinking and forms of life as well as with unmasking and critique of them. On the other hand activism of unstructured information, military and civic groups influence political field and dynamics of arena on the national, regional and global levels. The article focuses on the evolution of the Maidan, the occupation and annexation of the Crimea and the Russian-Ukrainian war in Donetsk – Luhansk area.

Key words: *Blanquism, communicative reason, communicative action, fake, farce, informational wars, negative dialectics, propaganda, substitution of reality, world events.*